

HOLGER FISCHER

Magyarország-kép Németországban Megközelítések és kutatási eredmények

1. Előzetes megjegyzések

(1) A németországi Magyarország-képpel kapcsolatos jelen tanulmány főként az eddigi kutatások során kialakult *módszerekre és kérdésfeltevésekre* összpontosít, sokkal inkább, mint az elért eredményekre. Ennek oka, úgy vélem, abban rejlik, hogy ílymódon lényegesen több ösztönzés – és remélhetőleg – segítség nyújtható a más országokban létező Magyarország-képek vizsgálatához.

(2) Nem létezik *a* Magyarország-kép, hanem *sok* kép, illetve egyetlen kép *sokféle* arculata van csupán. E képek a történeti vonatkozások tekintetében viszonylag ellenállóak, tehát hosszú életűek, csak csekély változásokat mutatnak fel, ugyanakkor képesek a megváltozásra.

(3) Az imagológiai kutatások az elmúlt két évtized folyamán divatba jöttek, éppen az európai egységesülési törekvések és a lényegesen szorosabb együttélési formák következtében, illetve a különböző népek és kultúrák közvetlenebb kapcsolatainak eredményeként.¹ E kutatásokat több tudományterületen belül művelték és művelik, amelyek szoros érintkezési pontokat és kapcsolódást mutatnak, pl.:

- kapcsolattörténeti kérdésfeltevések a történelemben, a politikában, a gazdaságban, a tudományban, a kultúrában stb.,
- recepciókutatás az irodalomtudományban,
- a sztereotípiák kutatása a pszichológiában, a néprajzban és az irodalomtudományban is,
- imagológiai szempontok az idegennyelvoktatásban.

Az egyes különálló diszciplínák között igen könnyű az átjárás, gyakorta lehetetlen egyértelmű határvonalakat megvonni közöttük. Ha

¹ Kimondottan a Magyarország-képpel összefüggésben léteznek sokkal régebbi vizsgálatok is. Vö. ezzel összefüggésben a következő két tanulmányt: Eckhardt, Alexander: Das Ungarnbild in Europa. In: Ungarische Jahrbücher 22 (1942), 152-185. o., valamint Farkas, Julius von: Das Ungarnbild des Deutschtums. In: Ungarische Jahrbücher 23 (1943), 402-414. o.

végül egybekapcsolják őket, akkor a különféle kutatási irányzatok eredményei egy halmazt eredményeznek, a "kép" elemeit.

A döntő momentum, ami pl. valamiféle recepciókutatás eredményeit imagológiai kutatássá alakítja át, azaz, hogy az imagológiai kutatás, vagyis a "kép" vizsgálata mindig tartalmazza az *értékelés* komponensét. Ez esetben a kulturális értékrendszer egy elemével van dolgunk.

(4) Az "imázsépítés" vagy "a Magyarország-kép megteremtése" vagy a "sztereotípiák teremtése" egy egész sor eszköz bevetésével valósul meg. Ezek alkotják egyúttal az imagológia szemléleti szintjeit és tárgyterületeit is.

Az alábbiak kristályosodtak ki mint a legfontosabb tárgyterületek:

- iskolai könyvek
- nyelvkönyvek
- médiák: újságok, folyóiratok, televízió, film
- szépirodalom
- képzőművészet
- zene
- tudományos közlemények az egyes szakterületeken belül
- történelem
- politika
- turizmus.

(5) Az egyes területeken belül folyó kutatások célja az, hogy az egybevetésben a másik nemzetről alkotott képet a maga sokszínűségében vázolják fel, mégpedig a következő kérdéscsoportok alapján:

- Milyen tipikus vonásokat mutat fel a mindenkori másik nemzetről alkotott kép? Pl. a neki tulajdonított nemzeti jellemvonások, személyiségbeli tulajdonságok, a jelenlegi politika ismerete és annak értékelése, a történelem, a kulturális és szellemtörténeti teljesítmények, a civilizatórikus eredmények stb. tekintetében.
- Mennyire részletes a kép?
- Mely okok magyarázzák a kép kialakulását?
- Kik hordozzák és ezen keresztül kik alakítják a képet?
- Egységes a kép, vagy léteznek lényeges különbségek?
- Léteznek-e összefüggések a kép és bizonyos demográfiai változók között, mint pl. az életkor, a képzettség, a szakma?
- Van-e hatása a képre a másik országban tett látogatásoknak?
- Hogyan hagyományozódik tovább, és miféle változásokon ment keresztül a kép egy bizonyos időtartamon belül?
- Milyen a saját magukról és az idegenekről alkotott kép viszonya egymáshoz?

(6) Fontos az alapvető felismerés, hogy kétféle sztereotípiá, kétféle kép létezik: *autosztereotípiák* vagy *önképek*, és *heterosztereotípiák* vagy *idegenképek*. Az első kategória megkísérli valamely nemzetnek, egy népnek, vagy etnikai csoportnak a *saját* jellemvonásait a *saját maga* szempontjából jellemezni, míg a második kategória, a heterosztereotípiák vagy idegenképek a *másikat* jellemzik és általánosítják.²

Az *autosztereotípiák* vagy *önképek* valamely nép vagy csoport csoportazonosságát tükrözik vissza, s egyben erősítik is azt. Ezek olyan tulajdonságokat emelnek ki, amelyeket együttesen pozitívnak és eszményinek tekintenek. Az önkép negatív vonatkozású, önkritikus elemeit mindig olyan kijelentésekkel egészítik ki, amelyek megkísérlik igazolni és viszonylagossá tenni azt. Egy nemzet saját pozitív tulajdonságainak hangsúlyozása propagandisztikus eszközként is felhasználható, ha valamiféle külső veszélytől kell tartani. Ez megtörténhet katonai vagy akár társadalompolitikai módon is, pl. ha egy etnikai csoportot vagy egy nemzetiséget valamiféle a többségi kultúrába való nem kívánt asszimiláció fenyeget. Tünetértékű ilyen esetekben a kulturális azonosságról, a nemzeti azonosságról, a nemzeti szimbólumokról szóló munkák számának megnövekedése stb.

A *heterosztereotípiák* vagy *idegenképek* a két nép vagy csoport közötti gazdasági, politikai, kulturális és történelmi kapcsolatok tükörképei. Az idegenképek többnyire meglátások, vélemények és elvárások átvételével jönnek létre, megfelelő saját ismeretszerzési törekvések vagy tapasztalati anyag híján. Jellemző, hogy az idegen csoport negatív tulajdonságait "jellegzetes"-ként, "tipikus"-ként értelmezik, ezzel szemben a pozitív tulajdonságokat "helyzettől függő"-ként és "véletlenszerű"-ként intézik el.

Mindkét sztereotípiatípus esetében jellemző az erős szubjektivitás, a durva általánosítás, a rendezetlen és töredékes tudás, az érzékelés szelektív formái, a saját csoport felértékelése és a másik csoport gyakori leértékelése. A sztereotípiák viszonylag merevek, gyakran megváltoztathatatlanok és többnyire egyetlen mondattal összefoglalhatóak, mint pl. "A cigányok nem szeretnek dolgozni", vagy "A németek serények".

² Az ebben az előzetes megjegyzésben szereplő megállapítások Dr. Outi Tuomi-Nikula nyomtatásban még meg nem jelent, „Finnland und Deutschland aus der Sicht volkskundlicher Stereotypensorschung” című előadására támaszkodnak, amely a „Zum Finnlandbild der Deutschen und zum Deutschlandbild der Finnen” című, 1997. február 21-22-én megtartott szimpozionon hangzott el. Köszönetet mondok a kézirat rendelkezésre bocsátásáért.

Hosszabb időszakot átfogó imagológiai kutatások azt mutatják, hogy minél békésebb a kapcsolat két nemzet között és minél személyesebbek, sokoldalúbbak és alaposabbak a személyek közötti tapasztalatok, annál óvatosabbakká és differenciáltabbakká lesznek a másíkról alkotott vélemények. Vagy másképp fogalmazva, minél idegenebb földrajzilag, kulturálisan vagy külsejében egy csoport vagy nemzet, minél kevesebb kognitív tudással rendelkezünk velük kapcsolatban, annál nagyobbak és durvábbak lesznek a sztereotípiák felbontási sémái.³ Már a külső jegyek alapján is, mint amilyen a bőrszín, a ruházat vagy a vallásgyakorlás, további jellemző tulajdonságokat kapcsolnak össze egymással, amelyek a valósággal nem, vagy csak részvetületeikben egyeznek meg. Még élesebb formát öltenek negatív ítéletek formájában a beállítódások valamely más nemzettel kapcsolatban a félelem révén, ami vagy valós fenyegetések következtében pl. katonai nyomás eredményeként, vagy csupán föltételezett, "beleképzelt" módon is jelen lehet. Két nemzet háborús összecsapásai révén szabályos *ellenségképek* születhetnek meg, amelyek nemzedékről nemzedékre továbböröklődnek, s amelyek az egymással ellenséges viszonyban álló nemzeteknél bekövetkező politikai, kulturális gazdasági és társadalmi változások ellenére rendkívül kitartónak bizonyulnak.⁴

(7) Napjainkig bezárólag mind a németországi Magyarország-kép, mind a magyarországi Németország-kép problematikáját csupán pontszerűen, nem rendszeresen vizsgálták. Különösképpen a történészek és az irodalomtudósok jártak élen e tekintetben. Az elmúlt években Németországban behatóbban foglalkoztak ezzel a problematikával, mégpedig a következő alkalmakkor:

- a Hans Süßmuth professzor által szervezett konferencia 1992-ben néhány kelet-közép- és kelet-európai ország, egyebek között Magyarország Németország-képével⁵,

³ Ezt a felismerést igen érzékletesen ragadja meg Polányi Imre a szlovák magyarságkép példáján. Polányi, Imre: Szlovák-szlovákiai magyarságkép. In: Magyarságkutatás 1995-1996. Szerk. Diószegi László. Budapest 1996, 295-308. o., különösen a 307.

⁴ A nemzeti sztereotípiák, a nemzeti azonosságtudat és a nemzeti ideológiák összefüggéseinek mélyebb tárgyalására vö. Pataki, Ferenc: Nemzetkarakterológia? In: Magyar Tudomány 42 (1997), Nr. 2., 169-179. o.

⁵ A konferencia anyaga megjelent a Süßmuth, Hans (szerk.): Deutschlandbilder in Polen und Rußland, in der Tschechoslowakei und in Ungarn című kötetben, Baden-Baden 1993.

- a hamburgi egyetem Finnugor Szemináriumában működő Hungarológiai Központ konferenciája 1993-ban Budapesten "A németországi hungarológiai kutatás és oktatás helyzete" címmel⁶,
 - a stuttgarti Magyar Kulturális Intézet 1994-es konferenciája "Németország Magyarország-képe" címmel⁷,
 - a hamburgi egyetem Finnugor Szemináriumában működő Hungarológiai Központ konferenciája 1995-ben a "Magyarország-kép Németországban és a Németország-kép Magyarországon" téma kapcsán, a hamburgi magyar Kulturális Hét rendezvényei között⁸.
- A Magyarország-kép kutatását ezenközben egyre inkább a hungarológia tulajdonképpeni feladataként értelmezik.⁹

2. A Magyarország-kép imagológiai területeinek áttekintése

Nézzünk meg most csupán néhány imagológiai területet, amelyek – mint fentebb kifejtettük – összességükben egy Magyarország-kép felületeit jelentik.

2.1 Iskolai tankönyvek

Eddig kizárólag csak történelem és földrajzkönyveket vizsgáltak meg. A vizsgálatok még a két eltérő politikai rendszer szembenállásának környezetében indultak meg. Így 1986-ban az NSZK-val Közös Bizottságokat állítottak fel (az NDK-val nem létezett ilyen fórum), amelyek feladata volt:

- az iskolai tankönyvek tényszerű tartalmát elemezni
- e tartalmakat megvitatni
- az elemzések és a viták eredményeként a tényszerű hibákat és az ideológiai okok következtében szereplő tévedéseket is kiküszöbölni vagy legalábbis enyhíteni.

⁶ Az előadások megjelentek a Hungarológia. Tudományos, oktatásmódszertani és tájékoztató füzetek 1993/4. számában, az 1-71.

⁷ Sajnos a konferencián elhangzott előadások nyomtatásban nem jelentek meg.

⁸ A konferencia előadásai megjelentek a Das Ungarnbild in Deutschland und das Deutschlandbild in Ungarn. Materialien des wissenschaftlichen Symposiums am 26. und 27. Mai 1995 in Hamburg című kötetben. Szerk. Holger Fischer. München 1996 (az Aus der Südosteuropa-Forschung sorozat 6. kötete).

⁹ Vö. ezzel összefüggésben mindenekelőtt Lengyel Zsolt sürgető érvelését a Hungarologie und Ungarn-Bild in Deutschland. Politische, methodologische und organisatorische Probleme nach 1990 című tanulmányában. Megjelent: Das Ungarnbild in Deutschland 1996. 75-95. o., ide vonatkozólag a 80-81.

A Közös Bizottságok 1989 után megszüntették munkájukat és az eredményeket is sajnos csak részben publikálták.¹⁰

Szabolcs megállapította, hogy a nyugatnémet történelemkönyvek viszonylag sok anyagot tartalmaznak a magyarokról. Javarészen objektívek és tartalmukban helytállóak, még akkor is, ha pl. a honfoglalás vagy a kalandozások kora tárgyalásakor a magyarokat rémséges színben tüntetik fel. A legtöbb tankönyben uralkodó vonás a törekvés a magyar történelem eseményeinek összekapcsolására a német történelemmel, vagyis egy német-centrikus megközelítésmód, így pl. a német telepések és kereskedők szerepének hangsúlyozása esetében a magyar középkori városrendszer és a nagyobb távolságot áthidaló kereskedelem kialakulása során. Érdekes az a jelentős különbség a nyugatnémet és az NDK-beli tankönyvek között, amit Szabolcs állapított meg. Míg a nyugatnémet történelemtankönyvek az összehasonlításban Magyarország sok és szinte minden történelmi korszakát tárgyalják, addig az NDK-s történelemkönyvek számára a magyar történelem mindössze a honfoglalásból és az 1848-as forradalomból áll. Minden, ami e kettő között történt, nem kerül említésre, és meglepő módon még a XIX. és a korai XX. század történelme is csak kismértékben szerepel az anyagban.

2.2 Magyar nyelvkönyvek

A magyar nyelvkönyvekben elsődlegesen az *önkép* jelenik meg, hiszen gyakorlatilag minden nyelvkönyvet magyar szerzők írtak. A

¹⁰ Itt mindenek előtt Szabolcs Ottó: Külföldi tankönyvek magyarságképe című 1990-ben Budapesten megjelent monográfiáját kell megemlíteni. E mellett néhány más részeredményt is publikáltak, így pl. Szabolcs, Ottó: Das Ungarnbild der Geschichtsbücher der deutschsprachigen Länder. In: Historisch-politische Bildung in unterschiedlichen Gesellschaftssystemen: Ungarn – BRD. A Geschichte, Politik und ihre Didaktik című folyóirat 7. különszáma, Paderborn 1990, 61-64. o.; von der Ohe, Hans-Joachim: Das Ungarn-Bild in den Geschichtsbüchern der Bundesrepublik Deutschland. In: uo. 54-58. o.; Lunczer, Teréz: Das Bild Deutschlands im Geschichtsunterricht der Ungarischen Volksrepublik (UVR). In: uo. 59-60. o. Szabolcs megállapításai annak idején a magyar tömegközlelési eszközökben is élénk érdeklődést váltottak ki, amint az a Magyar Nemzet (1989. április 6.) és az Új Tükör (11. szám, 1989. március 12-én) részletes írásaiból kitűnik. Az iskolai könyvek problematikájának vonatkozásában érdekes egy összevetés osztrák vonatkozásban is. Ezzel összefüggésben lásd: Haselsteiner, Horst: Stereotypen. Das Bild der Magyaren, das Bild über Ungarn bei den Österreichern. In: Szomszédaink között Kelet-Európában. Emlékkönyv Niederhauser Emil 70. születésnapjára. Szerk. Glatz Ferenc, Budapest 1993. 271-280. o.

Hamburgban dolgozó magyar lektor, Fazekas Tiborc és a jelen tanulmány szerzője megkísérelte felvázolni az így közvetített Magyarország-kép vetületeit, a második világháború után az oktatásban használt nyelvkönyvek irodalmi és országismereti szöveganyaga alapján.

Az irodalmi szövegek tekintetében Fazekas¹¹ arra a következtetésre jut, hogy a nyelvtanulás megváltozott céljainak következtében – itt a címszó: beszédkészség, nyelvtan helyett – az irodalmi szövegválaszték is lényegesen csökkent. A leggyakrabban használt műfaj a közmondások, anekdoták, viccek, költemények kategóriája; az irodalmi szövegek igen gyakran csak illusztrációként szolgálnak. A leggyakrabban idézett szerzők felsorolása hamar véget ér: Petőfi Sándor, Jókai Mór, Móricz Zsigmond, József Attila. Az ezen szövegek révén közvetített Magyarország-kép ugyancsak gyorsan jellemezhető:

- a magyarok haza- és szabadságszeretetének hangsúlyozása,
- a borral, asszonyokkal és a mulatással kapcsolatos romantikus elképzelések,
- a magyar történelem nehéz óráinak kiemelése,
- mindenekeelőtt a viccek és anekdoták közvetítik a "ravasz", "okos" magyar képét, akinek egyszerűen másképpen működik az agya, mint ahogyan azt elvárják.

A nyelvkönyvek országismereti szövegeinek a jelen tanulmány szerzője által elvégzett elemzése¹² rémisztő eredményt hozott. A tankönyvek egy része, főleg a hatvanas évekbeliek, egy ideológiailag kiszínezett, sokhelyütt idejétmúlt, olykor-olykor ténylegesen hamis Magyarország-képet közvetít. A könyvek egy másik része, mindenekeelőtt a kommunikáció-orientált tankönyvek köre, csaknem ugyanilyen rossz, amennyiben ezek egyáltalán semmiféle Magyarország-képet sem közvetítenek. A bennük szereplő szövegek rendkívül alacsony információs értékkel rendelkeznek, az idő, a helyszín és a személyek tekintetében

¹¹ Fazekas, Tiborc: „Wie glücklich ist ein deutscher Mann, der unter Ungarn ungrisch kann”. In: *Das Ungarnbild in Deutschland 1996*. 131-139. o.; uő: *Magyar irodalom a német és a finn anyanyelvűek számára készült magyar nyelvkönyvekben*. In: *Hungarologische Beiträge der Universität Jyväskylä 6/1996*, 117-128. o.

¹² Fischer, Holger: *Pusztas és Balaton, Paprika und Gulasch. Das landeskundliche Ungarnbild in Ungarisch-Sprachlehrbüchern*. In: *Das Ungarnbild in Deutschland 1996*. 107-130. o.; uő: *Pusztas és Balaton, paprika és gulyás. A magyar nyelvkönyvek országismereti Magyarország-képe*. In: *Hungarologische Beiträge der Universität Jyväskylä 6/1996*, 129-149. o.

semlegesek, a bennük leírt cselekmények valamiféle klinikailag tiszta, problémamentes "Seholországban" vagy "Mindenholországban" játszódnak. Csak igen kis számú, gazdag külföldi nyelvtanítási tapasztalatokkal rendelkező lektor által a legutóbbi időkben írt nyelvkönyv tartalmaz pontos és objektíve helyes információkat, és mutatja fel ílymódon a magyar mindennapi élet sokoldalú, valóban differenciált képét.

2.3 Médiák

A német médiákban megjelenő, Magyarországra vonatkozó képpel mindeztideig csak nagyon keveset foglalkoztak és ez a kevés munka a nyomtatott médiákat vizsgálja. A televíziós programok és a filmek megfelelő elemzésére ismereteim szerint mindeztideig nem került sor. Pedig ennek során éppen a televízió jelentősége és hatóköre, vagy egyetlen egy film pontszerűen teljesen eltúlzott jelentősége miatt¹³ lenne az összkép számára hallatlanul érdekes ezen médiák megvizsgálása.

A nyomtatott médiák eddigi vizsgálata során két módszerbeli kiindulópont ismerhető fel. Az *első* alkalmazása során a Magyarországra vonatkozó teljes nyomtatott anyagot követik és elemzik végig rendszeresen egy bizonyos időhatáron belül. E vizsgálatok körébe tartoznak Münchenből Lengyel Zsolt és Kölnből Harmat Péter írásai.¹⁴ Mindketten egy kifejezetten empirikus tanulmányt készítettek el a Magyarországgal foglalkozó cikkek és jelentések gyakoriságáról, valamint a bennük tárgyalt témákról, mégpedig a rendszerváltás előtti és utáni időszakban. Az empiria önmagában ugyanakkor kevésbé informatív, mert a hír gyakorisága és a pozitív, illetve a negatív hír problematikája mindenekelőtt attól függ, hogy mi történik magában az országban. Ezért sokkal fontosabbak az ezen cikkekben többnyire tudatalatti módon, de gyakran nyíltan is hangoztatott vélemények és

¹³ Példaként említem meg az ötvenes évek elején készült „Ich denke oft an Piroschka” (Gyakran gondolkodom Piroskára) című filmet, amely a német közönség körében még ma is nagyon kedvelt és ennek megfelelő gyakorisággal látható újra meg újra a német televízióban.

¹⁴ Lengyel és Harmat referátumai melyek a fentebb már említett stuttgarti konferencián hangzottak el, sajnos nem jelentek meg nyomtatásban. Előadásának egy kibővített változatát jelentette meg Lengyel Zsolt a következő címen: *Das Bild der deutschen Publizistik vom Systemwandel in Ungarn. September 1993-April 1994.* In: *Ungarn-Jahrbuch 21 (1993-1994), 89-110. o.*

értékelések. Ez alatt az olyan értékeléseket értem, melyek néha csak egyetlen félmondatból, vagy egyetlen egy kulcsszóból állnak, mint pl. "politikai szerkezeti gyengeségek, melyek az öreg kontinens egyik *legtehetségesebb* népének teljesítményeit kisebbítik" (Die Zeit 1986. 11. 21., az én kiemelésem). Vagy egy másik példa: "Még a Kádár-korszak virágkorában is kérdéses volt, hogy egy olyan *közép-európai* nép, mint a magyarok figyelmét hosszabb távon el lehet-e terelni a politikai-demokratikus közreműködéstől csupán a fogyasztás segítségével és a külföldi utazások lehetőségével" (Die Welt 1988. 3. 17., az én kiemelésem). Mindkét idézet egy rendkívül okos és szilárdan a magas közép-európai kultúra fokán élő nép képét kelti.

A *második* eljárás mód kísérletet tesz arra, hogy csupán a valamely pontosan meghatározott témával összefüggő híradásokat elemezze és az ebben kifejeződő képet leírja. Ezt a megközelítési módot választotta a jelen tanulmány szerzője egy előadásához, melynek témájául "Az 1956-os forradalom bemutatása a nyugatnémet újságokban" címet választotta.¹⁵ Itt is lépten-nyomon nyílt és burkolt értékelésekkel találkozunk – olykor csupán jelzők formájában – a magyarokra vonatkozóan, szinte kivétel nélkül valamennyi kimondottan pozitív. Csak néhány példa ennek igazolására: "*hősiességre és halálra kész* magyarok küzdenek a szabadság és a függetlenség eszméjéért és halnak meg" (Welt am Sonntag 1956. 10. 28., kiemelés tőlem), vagy "*egy kicsiny és bátor* népnek sikerült győztesként maradnia" (Die Welt 1956. 10. 31., kiemelés tőlem), vagy "*aki látta ezeket a remek* fickókat" (Christ und Welt 1956. 11. 15., kiemelés tőlem).

2.4 Irodalom

Az irodalomtudományban napjainkig kifejezetten intenzív munka folyt a magyar irodalom németországi fogadtatásának feldolgozása tekintetében¹⁶. Az imagológia értelmezése szerint ez azonban csupán egy – szükséges – előzetes fokozat. Megmutatkozik ugyanis, hogy az ezen túlmenő imagológiai kérdésfeltevések, vagyis hogy milyen képet közvetítenek a recepció által, és méginkább, hogy milyen képet tulajdo-

¹⁵ A Jyväskylä-i Egyetem Hungarológiai Szemináriumának szimpozionján, 1996 októberében tartott előadás. Ennek egy lényegesen kibővített változata most áll megjelenés előtt.

¹⁶ Így többek között Frank, Katalin: Die Aufnahme der ungarischen Literatur in der BRD 1945-1970. Budapest 1977 (=Budapester Beiträge zur Germanistik 2).

nítanak kívülről az idegen irodalomnak, nos mindezt csak egyedi esetekben vizsgálták meg. Göttingai finnugrista kollégánk, Futaky István egy szellemgazdag írásában világosan vázolta ezt a problematikát.¹⁷ Ki tudta mutatni, hogy a korai kísérletek a magyar irodalom megfelelő helyének meghódítására Németországban, pl. Kazinczy Ferenc esetében az 1780-as évek végén, vagy Toldy Ferenc korában az 1820-as években, mindenek előtt azért buktak meg, mert a magyarokról és a magyar nyelvről alkotott kép annyira negatív volt, hogy ennél a népnél semmiféle irodalmat nem tételeztek fel. Ezért írt Franz Grillparzer még 1840-ben is így: "A magyar nyelvnek nincsen jövője. Bármely európai nyelvhez való kapcsolat híján és csupán néhány millió, többnyire műveletlen emberre korlátozottan ez a nyelv – eltekintve attól, hogy a magyar nemzetből soha egyetlen tudományos vagy művészeti tehetség sem hívta fel magára a figyelmet – soha nem fog közönséggel rendelkezni... Költeményeket és esetleg egyes regényeket, újságcikkeket és politikai vitairatokat lehetséges, különösen amíg a divat heve segít, sikerrel bemutatni az ország nyelvén; ez azonban csupán a pillanat és a felszínesség irodalma..."¹⁸ Ez a negatív imázs csak Petőfi Sándor fellépésével változott meg, akinek munkásságát Németországban a legnagyobb elismeréssel fogadták. Ugyanakkor pontosítónak meg kell jegyeznünk, hogy az érdeklődés nem szerelmi költészetének és gondolati verseinek szólt, hanem elsődlegesen politikai költészetének és sorsának. Világosan megmutatkozik a Petőfi-fogadtatásban, hogy mennyire függ az irodalmi teljesítmények megítélése az irodalmon kívüli tényezőktől.¹⁹ Petőfi képéhez, mint a hősiesség, szabadságszerető magyarok megtestesüléséhez csatlakozik további tényezőként a pusztaromantika eleme. Ennek a pusztaromantikának a toposza igen széles körben terjedt el a XIX. század második felének, a XX. század első felének német nyelvű irodalomtörténeteiben.

¹⁷ Futaky, István: *Imagologische Aspekte der Rezeption der ungarischen Literatur im deutschsprachigen Raum*. In: *Das Ungarnbild in Deutschland 1996*, 47-54. o.

¹⁸ Az idézet helye: Futaky, 1996, 51. o.

¹⁹ A Petőfi munkáiból készült német fordításoknak gazdag gyűjteménye állt össze a göttingeni egyetem Finnugor Szemináriumában a Deutsche Forschungsgemeinschaft támogatásával elvégzett különleges kutatási program keretében. Amennyire ez ismert, ezen átfogó kutatási programból Norbert Lossau, *Die deutschen Petőfi-Übersetzungen. Ungarische Realienbezeichnungen im sprachlich-kulturellen Vergleich*. Frankfurt a. M., Berlin, Bern u. a. 1993 (=Opuscula Fenno-Ugrica Gottingensia 3) című nagyrértékű nyelvészeti disszertációján kívül, amely a recepció kérdéseit természetesen csak érintőlegesen tárgyalja, egyetlen további munka sem született, amely a recepció problematikájával vagy az imagológiai szempontokkal foglalkozna.

Egy másik munkában vizsgálta meg pontosabban Tarnói László az 1800 körüli német irodalom Magyarország-képét.²⁰ Öt Magyarország-közhelyet tudott elkülöníteni, amelyek változó összetételben újra meg újra felbukkannak, mégpedig mind 1800 előtt, mind 1800 után. Ezek a következő sztereotípiák:

1. A nők Magyarországon átlagon felül szépek és elragadóak.
2. A férfiak bátor harcosok.
3. Magyarország földje termékeny.
4. Az ország és lakói egy kicsit nyersek, elvadultak, többé vagy kevésbé elmaradtak, a nélkülözhetetlen rendszeretettel nem rendelkeznek.
5. A magyaroknak szükségük van arra, hogy a németek magasabb szellemi, morális, gazdasági, politikai műveltségét gondosan, illetve körültekintően terjesszük körükben.

2.5 A történettudományi Magyarország-kép

Itt ugyancsak két megközelítés áll rendelkezésre a történettudományi Magyarország-kép vizsgálatára, melyek közül mindeddig egyiket sem követték rendszeresen és átfogóan a kutatók. Az egyik esetben arra történik kísérlet, hogy a magyar történelem bemutatását a maga teljességében ragadják meg a német, illetve német nyelvű történettudományi munkákban. A második módszer ezzel szemben meghatározott történelmi korszakok Magyarország-képét elemzi.

Az első megközelítési módra példa Gerhard Seewann²¹ és Horst Haselsteiner²² egy-egy tanulmánya. Seewann mindjárt tanulmánya elején utal arra, hogy szigorúan tekintve autosztereotípiákról van szó, hiszen csaknem minden német nyelvű kísérlet a magyar történelem teljességének bemutatására annak kezdeteitől napjainkig, magyar szerzők tollából származik. Seewann világosan kifejti, hogy a német történészek motivációját tekintve, abban az értelemben, hogy egyáltalán foglalkozzanak a magyar történelem kérdésfeltevéseivel, illetve a német történészek álláspontját tekintve a magyar történelmi témákkal kapcsolatban, minden esetben két, egymástól jellegzetesen elütő álláspont létezik. A két háború közötti történésznemzedék számára, amelynek

²⁰ Tarnói, László: Deutschsprachige Ungarnbilder um 1800. In: Das Ungarnbild in Deutschland 1996, 31-45. o.

²¹ Seewann, Gerhard: Deutsche Interpretationen ungarischer Geschichte. Unveröffentlichter Vortrag auf der Konferenz des Ungarischen Kulturinstituts in Stuttgart 1994.

²² Haselsteiner 1993.

tagjai részben még a második világháború után is sokáig tevékenykedtek, a magyar történelem iránti vonzalom megragadó eleme az 1918-ig fennállt történelmi Magyarországhoz, mint rendpárti hatalomhoz és nemesi nemzethez fűződő nosztalgia volt. Az érdeklődés középpontjában az államalapítás, Magyarország mint nagyhatalom, Magyarország történelmi teljesítményei, de mindenek előtt a német elem szerepe a magyar történelemben állott. A fiatalabb történész-nemzedék számára a második világháború után a döntő motivációs erő az 1956-os forradalom élménye, Magyarország harca a szabadságért és függetlenségért volt. Ezen nemzedék érdeklődésének középpontjában ezért aztán sokkal erősebben szerepel a magyar nép szabadságküzdelme a teljes történelem folyamán, a német-magyar kapcsolatok alárendelt szerepet játszanak.²³

Az említett második megközelítési módhoz ugyancsak több munkát sorolhatunk föl példaként. Ezek egyike Vízkelety Andrásról származik²⁴, a másik újra Gerhard Seewann-tól.²⁵ Vízkelety tanulmányában azt ábrázolja, hogy milyen benyomásokat hagytak maguk után a honfoglalást követő kalandozások során a magyarok a középkori krónikaíróknál. "Alacsony növésűek, fejük kopaszra nyírva, arcvonásaik undorítóak, szemük mélyen fekszenek, nyelvük és kiáltásuk förtelmes, inkább állatok, mint emberek, nyers húst esznek, vért isznak... Természetük szerint a magyarok ravaszak, alattomosak, hitszegők és szerződészegők. Ezt bizonyítja szokatlan hadi taktikájuk is: nem állnak ki nyílt harcban az ellenséggel, hanem csapdákat állítanak, menekülést színlelnek, ám hirtelen megfordulnak és megsemmisítik a rendetlenül felbomlott üldözőket."²⁶ Az Európában élő népek egy olyan ellenséggel kerültek szembe, amely számukra nem csupán veszélyesnek és kegyetlennek tűnt, hanem idegenként, azaz kiszámíthatatlanként jelent meg, ami a félelmet tovább fokozta.

²³ Olvasásra érdemes kísérletet tesz tanulmányában a Magyarország-kép fejlődésének felvázolására a teljes magyar történelem összefüggéseiben Daniel Bein: Gulasch, Paprika, Pusztas – Das Ungarnbild der Deutschen. In: Schmelz, Bernd (szerk.): Drache, Stern, Wald und Gulasch – Europa in Mythen und Symbolen. Bonn 1997, 41-70. o.

²⁴ Vízkelety, András: „Du bist ein alter Hunne, unmäßig schlau...” Das Ungarnbild im deutschen Mittelalter. In: Das Ungarnbild in Deutschland 1996, 11-21. o.

²⁵ Seewann, Gerhard: „Mégis huncut a német.” Zum Ungarn- und Deutschlandbild in der Zwischenkriegszeit. In: Das Ungarnbild in Deutschland 1996, 63-73. o.; uő: A Németországról alkotott kép Magyarországon a 20. század első felében. In: Prágai Tükör 2 (1994), Nr. 1-2, 75-84. o.; uő: Ungarns Deutschlandbild in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts. In: Süßmuth (szerk.) 1993, 252-264. o.

²⁶ Vízkelety 1996, 13. o.

A második példával nagy ugrást teszünk előre az időben, a huszadik századba, a két világháború közötti időszakba. Seewan meggyőzően bizonyítja be, hogy a világháborúk közötti német történelmi-politikai Magyarország-kép, amelyet erős Magyarország-kritika és az ország mint "német kulturális tejesítmény" bekebelezésére irányuló expanzív beállítottság jellemezett, jelentős XIX. századi hagyományra tekinthet vissza, és egészen az 1943 novemberében megszületett, úgynevezett Veessenmayer-jelentésig érvényesült. Ez a jelentés szolgált alapul Magyarország német megszállásához 1944 márciusában. Ezt Veessenmayer egyebek között azzal törvényesíti, hogy Magyarországon minden kulturális és szellemi teljesítmény a németiség produktuma, és Magyarország nemzetté válása még a kezdeti szakaszban van. Ez kirívó példa arra, hogy milyen kicsiny lépés választja csak el a kulturális imperializmust a politikai imperializmustól.

Ezen példák mellett még számos más olyan vizsgálatban is kimutathatók imagológiai kérdésfeltevések, amelyek a német–magyar politikai, gazdasági, kulturális és tudományos kapcsolatok történetével foglalkoznak.

2.6 Politika

A legutóbbi időben a politikában érvényesülő Magyarország-kép, illetve a politikai Magyarország-kép került az imagológiai vizsgálatok homlokterébe. Ezt számos, kézenfekvő tényező indokolja:

- Magyarország volt a reformország a szocializmusban;
- Magyarországot a német egyesülés és a kommunista rendszer összeomlásának előkészítőjeként tartják számon;
- Magyarországot tekintik az első olyan országnak, amelyben végbement a rendszerváltás.

A nagyszámú tudományos vizsgálat megállapításai során mindenekelőtt a politikusok beszédeinek, nyilatkozatainak és írásainak elemzésére, a politikai döntések analízisére, valamint a médiákban szereplő politikai vonatkozású híradások vizsgálatára támaszkodik.

E vizsgálatok eredményei, amelyek közül csupán a többi képviselőként kívánnék különösképpen Susanne Scherrer²⁷, Kathrin

²⁷ Scherrer, Susanne: Die Attraktivität der Langeweile – Ungarn buhlen um die Gunst der Deutschen. In: Trautmann, Günter (szerk.): Die häßlichen Deutschen? Deutschland im Spiegel der westlichen und östlichen Nachbarn. Darmstadt 1991, 271-277. o.

Sitzler²⁸ és Kiss Endre²⁹ munkáira utalni, világossá teszik, hogy a politikában jelenleg érvényesülő Magyarország-képet döntő mértékben egyszerű események, mégpedig a fentebb megnevezettek alakították ki.

Az ílymódon meghatározott, újra meg újra fölvázolt, és még ma is elfogadott Magyarország-képet a következő néhány formulával lehetséges leírni:

- Magyarország mint az Ostblock legvidámabb barakkja és mint kommunista Csodaország³⁰;
- Magyarország mint a reformok úttörője és mint a demokratizációs folyamat kulcsországa Kelet-Európában;
- Magyarország, "aki" a berlini falból az első téglát kiszakította;
- Magyarország mint az új Európa előfutára;
- Magyarország, a stabilitás szigete.

Ezen, összességükben fölöttébb pozitív értékítéletek a Magyarország-képen belül a nyugatnémet politikában és a közvéleményben a magyarországi politikai fejleményekkel kapcsolatban elhangzó számos bíráló megjegyzés ellenére mind a mai napig nem szenvedtek semmiféle megnevezhető károsodást.

(Fazekas Tiborc fordítása)

²⁸ Sitzler, Kathrin: Das aktuelle Deutschlandbild der Ungarn. In: Süßmuth (szerk.) 1993, 271-285. o.

²⁹ Kiss, Endre: Deutschland- und Ungarnbilder im Prozeß des postsozialistischen Systemwechsels. In: Das Ungarnbild in Deutschland 1996, 97-105. o.

³⁰ Egyenesen jelképszerűen fejeződött ki és ennek megfelelő fogadtatást kapott ez a formula a Futaky István által kiadott gyűjteményes kötet címében: Ungarn – ein kommunistisches Wunderland? Küß die Hand, Genossin. Reinbek 1983 (=SPIEGEL-Buch).